

Narodowy Bank Polski Oddział Okręgowy w Lublinie

Urząd Statystyczny w Lublinie

Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Lublinie

seminarium pod tytułem

Gospodarcze horyzonty wolności

wykład pod tytułem

POLSKIE SPISY POWSZECHNE LUDNOŚCI

ze szczególnym uwzględnieniem spisów z lat 1921, 1931 i 1946

**Seminarium w dniu 10 kwietnia 2018 roku, o godz. 10.30
w Trybunale Koronnym w Lublinie, ul. Rynek 1**

Władysław Wiesław Łagodziński

Wiceprezes Rady Głównej Polskiego Towarzystwa Statystycznego
Przewodniczący Rady Oddziału Warszawskiego PTS

POLSKIE SPISY POWSZECHNE LUDNOŚCI

ze szczególnym uwzględnieniem spisów z lat 1921, 1931 i 1946

Dedykowane 100-leciu GUS

Opracowanie multimedialne:
Barbara Czerwińska-Jędrusiak

Sekretarz Rady Oddziału

Spis treści

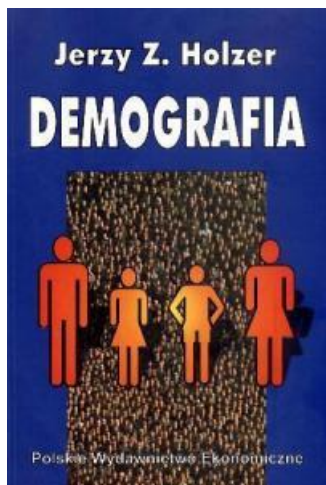
- I. Co to jest spis powszechny?
- II. Geneza spisów
- III. Spisy na ziemiach polskich przed Sejmem Czteroletnim
- IV. Spis ludności Rzeczypospolitej w 1789 r.
- V. Spisy XIX i przełomu XX wieku
- VI. Spis ludności z 1921 r.
- VII. Spis ludności z 1931 r.
- VIII. Spis ludności (spis sumaryczny) z 1946 r.
- IX. Spisy powszechne głębokiego socjalizmu (1950, 1960, 1970, 1978)
- X. Spis powszechny ludności z 1988 r.
- XI. Rozwiązania protetyczne czyli mikrospisy (reprezentacyjne)
- XII. Spisy powszechne po transformacji (2002 i 2011)
- XIII. Spis a władza
- XIV. Jakie będą spisy w przyszłości
- XV. Wykaz polskich spisów

I. Co to jest spis powszechny?

„Spis powszechny jest to **pełne badanie statystyczne** ustalające stan liczebny i strukturę ludności według określonych cech, w określonym momencie, na określonym terytorium, w drodze indywidualnego uzyskiwania informacji o wszystkich jednostkach podlegających badaniu.” Dane uzyskuje się bezpośrednio od spisywanych podmiotów w miejscu ich pobytu.

Dzięki pozyskanym w trakcie spisu danym można przeprowadzać analizy ilościowej, jak również jakościowe. Inaczej mówiąc „spis powszechny ludności jest swoistą fotografią społeczeństwa, przedstawiającą w danym momencie stan, rozmieszczenie i różnorodne struktury ludności, zamieszkałej na terenie całego kraju.”

J. Holzer
Demografia,
PWE Warszawa
2003 r.

Badanie pełne – polega na zebraniu i wykorzystaniu informacji dotyczących wszystkich jednostek statystycznych badanej zbiorowości.

I. Co to jest spis powszechny? (cd.)

Podstawowymi cechami charakteryzującymi nowoczesne spisy powszechne są:

- ✓ **Centralizacja** – decyzję o przeprowadzeniu spisu podejmuje Sejm i Senat, a akceptuje Prezydent RP. Pracami spisowymi na terenie całego kraju kieruje Prezes GUS będący jednocześnie Generalnym Komisarzem Spisowym.
- ✓ **Powszechność** – dane spisu obejmują wszystkich jednostki badanej zbiorowości.
- ✓ **Bezpośredniość** – informacja statystyczna jest uzyskiwana bezpośrednio od respondenta w drodze osobistego kontaktu rachmistrza spisowego, a od 2009 r. za pomocą samospisu internetowego lub wywiadu telefonicznego prowadzonego przez ankietera statystycznego.
- ✓ **Imienność** – każda osoba zamieszkująca mieszkanie spisywana jest oddzielnie, z imienia, nazwiska oraz badanych cech.
- ✓ **Jednoczesność** – badanie przeprowadzone w określonym czasie na terenie całego kraju według ściśle określonego momentu czyli stanu na określony dzień roku.

I. Co to jest spis powszechny? (cd.)

Podstawowymi cechami charakteryzującymi spisy powszechne są (dok.):

- ✓ **Statystyczne ujęcie wyników** – wyniki spisów są ujmowane w zestawienia zbiorcze i publikowane zgodnie z ogólnokrajowymi zasadami.
- ✓ **Regularność i komparatywność** – zgodnie z zaleceniami ONZ spisy powszechne należy przeprowadzać minimum raz na 10 lat, w terminie umożliwiającym międzynarodową porównywalność wyników.
- ✓ **Obowiązek zachowania tajemnicy spisowej** – dane indywidualne (a w szczególności osobowe) nie mogą być wykorzystane do innych celów niż budowa **zanonimizowanych** zbiorów danych

Zanonimizowany zbiór danych jednostkowych to zbiór danych po odłączeniu lub zakodowaniu informacji pozwalających na zidentyfikowanie konkretnego podmiotu gospodarki narodowej albo osoby fizycznej.

I. Co to jest spis powszechny? (dok.)

Rozróżnia się następujące rodzaje spisów:

- 1. Spis powszechny** – to pełne badanie statystyczne polegające na zebraniu i wykorzystaniu informacji dotyczących wszystkich **jednostek statystycznych** badanej zbiorowości w określonym momencie czasu, na określonym terytorium, w drodze indywidualnego uzyskania informacji o wszystkich jednostkach podlegających badaniu. Zakres zbieranych informacji jest w zasadzie nieograniczony i w dużej mierze zależy od potrzeb gospodarki kraju. Informacje zebrane w trakcie spisu powszechnego są podstawą oceny aktualnej oraz przyszłej sytuacji demograficznej. Przy okazji realizacji powszechnych spisów ludności przeprowadza się jednocześnie inne badania do których należą, np. spis mieszkań, spis budynków, spis gospodarstw rolnych czy reprezentacyjne badanie dzietności kobiet.
- 2. Sumaryczny spis powszechny** – spis zawiera ograniczoną liczbę pytań, które pozwalają na ocenę liczby jednostek statystycznych (np. ludności) według wybranych cech (np. płci i wieku) oraz ich rozmieszczenia na terenie kraju. Otrzymujemy w trakcie tego spisu informacje o zespołach osób, np. o gospodarstwach domowych lub mieszkańcach nieruchomości. Zakres badanych cech ogranicza się przeważnie do trzech cech: płeć, wiek, miejsce zamieszkania.
- 3. Spis reprezentacyjny** – zwany także mikrospisem jest przeprowadzany między spisami. Ogranicza się do zbadania wybranej (wytypowanej) z góry założonej lub tylko dostępnej części jednostek statystycznych, badanej zbiorowości. Spis taki opiera się na obwodach spisowych utworzonych dla potrzeb spisu powszechnego. Przeprowadzany jest w kilka lat po spisie powszechnym. Wyniki mikroczensusu można uogólnić na całą ludność kraju i ocenić rozwój ludności oraz zmiany w jej strukturze. Zakres badanych cech może być nieograniczony, ale w zasadzie uwzględnia się cechy najważniejsze z punktu widzenia aktualnych potrzeb gospodarczych.

Jednostką statystyczną może być osoba, przedmiot, instytucja.

II. Geneza spisów

- ✓ Historia spisów sięga **wielu wieków wstecz**. Pierwsze fragmentaryczne spisy ludności przeprowadzane były już w starożytnym Egipcie, Babilonie, Rzymie, Persji i Chinach do celów podatkowych, wojskowych czy też religijnych.
- ✓ W starożytnym **Rzymie** bieżącą rejestracją w postaci tzw. **cenzusu** objęto wszystkich obywateli rzymskich. Cenzusy przeprowadzane były regularnie co 5 lat. Służyły one przede wszystkim celom militarnym i podatkowym, a niekiedy również religijnym.

Cenzus - łac. census: oszacowanie majątku; obliczenie, spis ludności. W starożytnym Rzymie: dokument zawierający listę obywateli i posiadanego przez nich majątku, sporządzony przez cenzora.

- ✓ **W religii chrześcijańskiej** data narodzin Chrystusa wiązana jest ze spisem ludności zarządzonym przez cesarza Oktawiana Augusta.
- ✓ Według ewangelistów spis organizował Publiusz Sulpicjusz Kwiryniusz namiestnik rzymski w Syrii.
- ✓ Starożytne, jak również nowoczesne źródła historyczne nie potwierdzają tej daty spisu, jego zakresu, a w tym szczególnie obowiązku rejestrowania się w miejscu urodzenia.

II. Geneza spisów (dok.)

- ✓ W **średniowieczu** głównymi powodami dla których gromadzono dane statystyczne były potrzeby w zakresie ustalania podatków, ceł i obciążeń fiskalnych, a także potrzeby ewidencji w zakresie obowiązku służby wojskowej. Praktycznie wszystkie spisy w średniowieczu zarówno w Europie, jak i krajach Islamu były realizowane przez służby religijne.
- ✓ Dochodzenia statystyczne w **okresie feudalizmu** służyły natomiast przede wszystkim interesom prywatno-gospodarczym możnowładców i hierarchii kościelnej, jako narzędzie administracji państewkami, księstwami lennymi, stanowiącymi formalnie ich prywatną własność, a także gromadzenie trybutów, dziesięcin i danin na rzecz Kościoła.
- ✓ Począwszy **od XVIII wieku** w wielu krajach zaczęto przeprowadzać powszechne spisy ludności w sposób systematyczny, na zasadach, które można uznać za nowoczesne.

III. Spisy na ziemiach polskich przed Sejmem Czteroletnim

Pierwsze informacje liczbowe o ludności ziem polskich zaczęły się pojawiać – podobnie jak na zachodzie Europy – już w Średniowieczu, m.in.: w **Kronice Galla Anonima** (ok. 1113—1116) i **bullach papieskich**, a od XV w. także w księgach uposażeń biskupstw. Nieco później, bo od XVI w. zaczęto również wymieniać liczby mieszkańców w państwowych rejestrach podatkowych i lustracjach królewskich sporządzanych głównie dla celów fiskalnych i wojskowych.

Bullą nazywano okrągłą złotą lub ołowianą pieczęć z imieniem papieża z jednej strony oraz podobizną świętych Piotra i Pawła na odwrocie. Potem nazywano tak każdy dokument papieski z tą pieczęcią.

Pierwszy spis ludności, obejmujący całą ludność zamieszkującą ziemie polskie zorganizowano w **1789 roku** (w ówczesnych granicach). Nieco wcześniej, bo w latach **1777 i 1787** przeprowadzano **spisy ludności miast**.

Pierwszy nowoczesny spis ludności przeprowadzono w Szwecji w 1749 r. i powtarzany był co pięć lat. Następnie spis taki zorganizowany został w 1790 r. w USA, a kolejne co 10 lat.

IV. Spis ludności Rzeczypospolitej w 1789 r.

Pierwszym spisem ludności na ziemiach polskich był spis przeprowadzony na podstawie **Konstytucji** z 22 czerwca **1789 r.** uchwalonej przez **Sejm Czteroletni** (1788–1792). Wyniki tego spisu miały posłużyć do powzięcia uchwały w sprawie podatku przeznaczonego na pokrycie kosztów utrzymania stałej stutysięcznej armii. W spisie ujęto nie tylko liczbę ludności, ale także jej strukturę społeczno-zawodową (spis nie objął stanów uprzywilejowanych, tj. szlachty i duchowieństwa).

Inicjatorem tych uchwał i autorem tabel statystycznych spisu 1789 r. i statystycznej metody wymiaru podatków na wojsko był poseł **hrabia Fryderyk Józef Moszyński** (1737–1818).

Zbiorowego podsumowania danych o ludności w prowincjach dokonał 19 kwietnia 1790 r. w sejmie dla oceny wyników pierwszego w Polsce podatku na wojsko. Ten spis zaliczył Polskę do czołówki krajów, które takie badanie potrafiły przeprowadzić. Spis przeprowadzono w maju i w czerwcu, a powtórzono w 1790 r. dla celów kontrolnych. Wyników spisu nigdy nie udało się wykorzystać.

IV. Spis ludności Rzeczypospolitej w 1789 r. (cd.)

Dokumenty tego spisu to:

- ✓ **wystąpienie** pośła F. J. Moszyńskiego na sesji sejmowej z **9 marca 1789 r.**, uzasadniające przeprowadzenie spisu;
- ✓ **tekst Konstytucji** z 22 czerwca 1789 r. pod nazwą „**Lustracja dymów i podanie ludności**”;
- ✓ formularz „**Tabella ludności spisu 1789 r.**” oraz
- ✓ **druk** pn. „Okazanie proporcji między województwami, miast, wsiów, dymów i podatków...”, będący wynikami spisu ludności.

Lustracja dymów to przegląd, kontrola; dawniej – komisyjny ogląd dóbr królewskich. Dymami nazywano dawniej domy wyposażone w komin, bez względu na liczbę pomieszczeń i sposób ich wykorzystania.

Dla uczczenia tego wydarzenia, Rada Główna Polskiego Towarzystwa Statystycznego wspólnie z Komitetem Statystyki i Ekonometrii Polskiej Akademii Nauk oraz Głównym Urzędem Statystycznym ustanowiły **dzień 9 marca Dniem Statystyki Polskiej**

Lustracya dymów i podanie ludności.

Ponieważ od ustawy podatku podymnego lustracyi kominów dotąd nie było, przeto nakazujemy; aby wszystkich miast, miasteczek i wsiów królewskich, także naszych stołowych, oraz duchownych i ziemskich, tak dawnych, iako nowo osadzonych i przybyłych, dziedzice, possessorowie, lub dyspozytorowie, a co do dóbr naszych stołowych vice-administratorowie, w miastach zaś wolnych królewskich magistraty wielość kominów, nie wyłączając żadnego w Koronie komina, czyli dymu, i równie w Wielkim Xięstwie Litewskim, nie opuszczając żadnego dymu, z wyszczególnieniem różnicy kominów gruntowych, ogrodowych, i chałupników, przed kommissyami powiatowemi zaprzysięgli. Dwory zaś tylko jeden komin z wszystkich dworskich budynków podawać mają. Tam, gdzie w iedney chałupie więcej gospodarzy na osobnych gruntach siedzi, i osobne odbywają powinności, to nie za jeden dym, ale podług liczby gospodarzy rachowano być powinno. Szlachta żadnych podymów nie mająca, tylko podatek podymny opłacać wielość kominów, bądź dymów, i wieści przybyłych, podobnie przed kommissyami powiatowemi pod przysięgą podać jest obowiązkiem. Takowe taryffy wielości kominów kommissy powiatowe do kommissyi skarbowych królestwa narodów odeślą, dla dalszego urzędzenia i sprawiedliwego uproporcyonowania w tym Rzeczypospolitey; opłata zaś kominowego do czasu nowego takowego urzędzenia dawnym sposobem podług dawney taryffy do skarbu przeznaczona być ma. Takowa zaś lustracya kominów, iż do lat dwudziestu ponowiona nie być warujemy. Przy tym zaprzysiężeniu podymnego, zaraz liczbę dusz w ich dobrach podług schemmatu przez kommissyie skarbowe obojga narodów ułożyć się, i nieodwłocznie rozczesać mianem, podać będą powinni.

Cechy pierwszego spisu:

1. Jednostką spisywaną był tzw. dym (komin).
2. Spisywano zawartość każdego dymu.
3. Dwór traktowano jako jeden dym.
4. Spisywano ludność wg podstawowych cech takich jak: płeć, grupa wieku, główne źródło utrzymania.

1789

V. Spisy XIX i przełomu XX wieku

Po spisie z 1789 r. kolejne spisy ludności były przeprowadzane **w XIX w.** oraz **na przełomie wieków XIX i XX :**

- ✓ w Księstwie Warszawskim w latach **1808 i 1810;**

Księstwo Warszawskie istniało w latach **1807-1815**, formalnie niepodległe, jednak w rzeczywistości podporządkowane napoleońskiej Francji, było namiastką państwa polskiego.

- ✓ w Królestwie Polskim w latach **1827 i 1897;**

Królestwo Polskie - państwo, pozostające w unii personalnej z imperium rosyjskim, stworzone na mocy postanowień Kongresu Wiedeńskiego w **1815 r.**, po **1832 r.** włączone do Cesarstwa Rosyjskiego.

- ✓ w Galicji, **co 10 lat**, od 1857 r. do 1910 r.;

Galicja - potoczna nazwa narzucona przez zaborców i stosowana na określenie ziem znajdujących się obecnie w Polsce i Ukrainie składających się na dawny zabór austriacki. Również nazwa austriackiego kraju koronnego (dokładniej Królestwo Galicji i Lodomerii), istniejącego w latach 1772–1918. Zalicza się do niej ziemie południowej Małopolski po Wisłę oraz zachodnią część Podola do linii rzeki Zbrucz (dopływ Dniestru).

- ✓ w zaborze pruskim, **co 5 lat**, od 1871 r. do 1910 r.

Zabór pruski (Wielkopolska) - ziemie dawnej Rzeczypospolitej zajęte w wyniku rozbiorów przez Królestwo Prus. Obszar ziem dawnej Rzeczypospolitej pod władztwem króla pruskiego zmieniał się na przestrzeni lat, tj. od pierwszego rozbioru w 1772 r. do chwili odzyskania niepodległości przez Polskę w 1918 r.

V. Spisy XIX i przełomu XX wieku (cd.)

KSIĘSTWO WARSZAWSKIE

W 1808 r. i 1810 r. przeprowadzono na terytorium **Księstwa Warszawskiego** pierwsze powszechne spisy ludności. Badano wówczas – stosując odrębne formularze dla miast i wsi – stan ludności i jej strukturę demograficzną (płeć, wiek), wyznanie, sytuację zawodową oraz liczbę domów. W celu opracowania materiałów spisowych powołano w Warszawie w 1810 r. Biuro Statystyczne podległe Ministerstwu Spraw Wewnętrznych. Była to pierwsza centralna państwowa instytucja statystyczna na ziemiach polskich i jedna z pierwszych w Europie.

1808 i 1810

KRÓLESTWO POLSKIE

Na terenie **Królestwa Polskiego** przeprowadzono w latach 1824–1826 spis ludności i domów. Wyniki tego spisu zamieszczono w publikacji „**Tabella miast, wsi i osad Królestwa Polskiego**” z 1827 r. Podawała ona dla każdej, nawet najmniejszej miejscowości liczbę ludności i domów, charakteryzując jednocześnie jej położenie geograficzne, przynależność administracyjną i kościelną.

Pierwszy powszechny spis ludności przeprowadzono jednocześnie w Cesarstwie Rosyjskim i Królestwie Polskim dopiero **9 lutego 1897 r.** Był to **jedyny spis powszechny dokonany w Królestwie Polskim** aż do 1914 r.; w przeprowadzeniu kolejnego przeszkodziła I wojna światowa. W spisie 1897 r. badano szczegółowo: płeć, wiek, wyznanie, stan cywilny, miejsce urodzenia, skład społeczno-zawodowy ludności i jej wykształcenie. Formularz tego spisu zawierał informacje dotyczące zasad przeprowadzania spisu.

1827 i 1897

GALICJA

W monarchii austro-węgierskiej – w skład której wchodziła Galicja – powszechne spisy ludności przeprowadzano w latach: 1857, 1869, 1880, 1890, 1900, 1910, zawsze w dniu 31 grudnia.

Spisy w Galicji były spisami imiennymi. Spisywano tzw. ludność stale zamieszkałą w danej miejscowości, jak i obecną w dniu spisu w tej miejscowości, choć w niej niemieszkałą na stałe. Taka zasada, sformułowana w 1869 r., obowiązywała w spisach austriackich od 1869 do 1910 r. Pytano o: nazwisko, płeć, stan cywilny, wiek i miejsce urodzenia, wady fizyczne i umysłowe. Tylko w pierwszych dwóch spisach (z lat 1857 i 1869) badano narodowość.

Profesor J. Buzek był autorem pracy, zatytułowanej „**Uwagi ze względu na zbliżający się spis ludności**”, wydanej w **Krakowie w 1910 r.** W pracy tej wyjaśnia, co to jest spis ludności, sposób jego przeprowadzenia oraz charakteryzuje od strony statystycznej skład ludności Galicji w podziale na cechy demograficzne, skład narodowościowy i wyznaniowy.

1857–1910

V. Spis XIX i przełomu XX wieku (dok.)

ZABÓR PRUSKI

W państwie pruskim spisy ludności przeprowadzano w II połowie XIX w. **co 5 lat**. Ich rezultaty ogłaszano w wydawnictwach **Królewsko-Pruskiego Biura Statystycznego**, bądź też przez lokalne w danej miejscowości, jak i obecną w dniu spisu w tej miejscowości, jednostki administracyjne. Jako przykład tych wydawnictw można podać z rejencji opolskiej publikację pt. *Gemeidelexikon. Auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 1 December 1910. Helf VI. Regierungsbezirk Oppeln*, Berlin 1912.

W publikacji tej pokazano wyniki spisu ludności rejencji opolskiej m.in. w podziale na płeć, narodowość (Niemcy, Polacy) i wyznanie.

Statystykę miejską prowadziły też urzędy statystyczne zakładane w większych miastach, między innymi we Wrocławiu w 1873 r, i w Poznaniu w 1905 r.

1871–1910

VI. Spis ludności z 1921 r.

Główny Urząd Statystyczny powołany **Reskrytem** Rady Regencyjnej dnia 13 lipca 1918 r. już po roku działalności uzyskał ustawową regulację (ustawa z dnia 21 października 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej – Dz. U. Rz. P. Nr 85, poz. 464), od tego też momentu rozpoczęły się intensywne przygotowania do pierwszego powszechnego spisu ludności na całym obszarze Rzeczypospolitej Polskiej. **Spis ten odbył się w 1921 r.**

Reskrypt to forma prawna stosowana przez Radę Regencyjną Królestwa Polskiego do czasu uchwalenia Konstytucji, a następnie ustawy o statystyce państwowej. W klasycznym rozumieniu tego słowa to archaiczne określenie rozporządzenia lub zarządzenia panującego władcy lub sprawujących władzę instytucji państwowych.

VI. Spis ludności z 1921 r. (cd.)

Fragment ustawy

U S T A W A

z dnia 21 października 1919 r. o organizacji statystyki administracyjnej.

Art. 1. Organem naczelnym państwowej statystyki administracyjnej jest Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej.

Organizację i stosunek Urzędu do władz państwowych określa podany w dodatku do niniejszej ustawy Statut Głównego Urzędu Statystycznego.

Art. 2. Rada Ministrów władna jest wydawać rozporządzenia potrzebne celem przeprowadzenia spisu ludności i wszelkich innych dochodzeń statystycznych oraz nakładać obowiązek zeznawania pewnych faktów, względnie zdawania z nich sprawozdań statystycznych.

Uprawnienia organów, przeprowadzających dochodzenie do kontrolowania prawdziwości złożonych zeznań lub sprawozdań, oznaczone będą w rozporządzeniu Rady Ministrów.

Celem pokrycia kosztów statystyki handlu zagranicznego może Rada Ministrów wprowadzić osobną opłatę statystyczną, pobieraną od towarów, przewożonych przez granicę Państwa. Inne opłaty statystyczne mogą być wprowadzone tylko na mocy osobnej ustawy.

Art. 3. Wszelkie władze, urzędy i zakłady publiczne oraz związki komunalne są zobowiązane współdziałać przy dochodzeniach statystycznych, zarządzonych na podstawie art. 2 niniejszej ustawy, w granicach i w sposób w rozporządzeniu Rady Ministrów określony.

VI. Spis ludności z 1921 r. (cd.)

W połowie 1921 r. przyjęto **Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 czerwca 1921 r. w sprawie przeprowadzenia powszechnego spisu ludności**. To unikalny dokument prawny w zakresie statystyki, przyjmujący określenia stosowane w spisie. Dotyczy to zarówno definicji podmiotów spisywanych, organizacji spisu, obowiązków spisowych, tajemnicy statystycznej, jak i informacji o spisie i jego promocji.

Imponuje do dnia dzisiejszego **zakres tematyczny** pierwszego spisu ludności. Jak dotychczas był to jedyny spis powszechny w historii Polski, w którym jednocześnie badano narodowość i wyznanie, a wyniki opublikowano dla każdej, nawet najmniejszej, miejscowości w odrębnych tomach dla każdego województwa.

Arkusze spisowe zawierał wówczas niezwykle bogactwo informacji dotyczących gospodarki, zwierząt domowych, cech społeczno-zawodowych osób, zawierał także opis gospodarstwa rolnego, miejscowości, spis budynków i opis każdej nieruchomości w różnych rodzajach miejscowości i wreszcie arkusze okręgowe. W ramach spisu 1921 r. sporządzono także wykazy gminne i powiatowe.

Zakres tematyczny spisu 1921 r. do dnia dzisiejszego może stanowić kompendium wiedzy i determinacji statystyków polskich.

VI. Spis ludności z 1921 r. (cd.)

Fragment ulotki

„(...) Zjednoczona i odbudowująca swój byt państwowy i gospodarczy Polska stoi przed szeregiem niezmiernie doniosłych zagadnień. Ludność, która tak wiele ucierpiała w ciągu długich lat zawieruchy wojennej wymagała szczególnej opieki, a zrujnowany przemysł, zniszczona gospodarka i domy mieszkalne trwałej i szybkiej odbudowy. *Zebranie dokładnych i szczegółowych wiadomości o ilości ludności państwa polskiego, o podziale jej pod względem płci, wieku, narodowości, wyznania, zawodu, stopnia wykształcenia i zdolności do pracy; zebranie wiadomości o gospodarstwach i stosunkach rodzinnych będących podstawą bytu Polski, o stosunkach mieszkaniowych jest palącą potrzebą społeczną i jednym z najpilniejszych zadań rządu.* Zadanie to zostanie wypełnione przez Pierwszy powszechny jednodniowy spis ludności Rzeczypospolitej Polskiej na podstawie uchwał Sejmu Ustawodawczego (...) i dalej (...) Ludność sama winna zrozumieć, jak wielkie znaczenie posiada dla niej zamierzony spis i udzielać swej pomocy. Przede wszystkim każdy obywatel ma moralny obowiązek dać ściśle i zgodne z prawdą odpowiedzi na zadawane mu przez komisarzy spisowych pytania (...)”
W końcowej części zaapelowano do ludności o udział w spisie: „(...) powszechny udział w spełnianiu obowiązku, który przyniesie pożytek całemu społeczeństwu i Wam Samym (...)”

W 1921 r. Sejm Rzeczypospolitej wydał odezwę do obywateli Rzeczypospolitej Polskiej. Odwołuje się w tej odezwie do najświętszych i największych wartości narodu, jakimi są pomyślność obywateli, rozwój kraju, naprawa sytuacji w państwie i oddalenie zagrożeń dla narodu.

VI. Spis ludności z 1921 r. (dok.)

W programie spisu 1921 r. znalazło się unikalne badanie społeczne **formularz dla sierot** (przykład jednej z tablic opracowanych na podstawie zebranych danych poniżej).

Fragment tablicy

Tabl. XV. Sieroty według wykształcenia, pracy zarobkowej i wieku.

M. ST. WARSZAWA.

WIEK	Ogólna liczba sierot	W y k s z t a ł c e n i e						
		Domo- we i nie- wiadome	Począ- tkowe	Średnie	Zawo- dowe	Nie umiało czytać	Umie- jętność czytania niewia- doma	
OGÓŁEM	r	44 768	3 771	23 644	2 030	542	13 031	1 750
	m	21 317	1 783	10 844	816	374	6 632	868
	k	23 451	1 988	12 800	1 214	168	6 399	882
0—1	r	1 035	—	—	—	—	1 035	—
	m	527	—	—	—	—	527	—
	k	508	—	—	—	—	508	—
2—6	r	4 614	82	278	—	—	4 245	9
	m	2 272	42	134	—	—	2 093	3
	k	2 342	40	144	—	—	2 152	6
7—10	r	11 011	692	5 667	—	15	3 959	678
	m	5 279	341	2 590	—	8	2 012	328
	k	5 732	351	3 077	—	7	1 947	350
11—14	r	17 758	1 642	12 089	550	193	2 572	712
	m	8 410	784	5 513	243	130	1 374	366
	k	9 348	858	6 576	307	63	1 198	346

VII. Spis ludności z 1931 r.

Kolejny spis przeprowadzono w 1931 r. Rozporządzenie Rady Ministrów z 2 września w sprawie przeprowadzenia drugiego powszechnego spisu ludności ustaliło jego termin na **2 grudnia 1931 r.** (Dz.U. 1931 Nr 80, poz. 629).

Organizacja, zasady prawne, obowiązki i zadania służb spisowych były **kontynuacją rozwiązań z 1921 r.**, a zakres tematyczny w zasadzie był taki sam. Nowa w tym spisie była waga przywiązywana do zadań, obowiązków, **kompetencji komisarzy spisowych** (dzisiejszych rachmistrzów). Każdy komisarz podpisywał zobowiązanie, gdzie przyjmował obowiązki spisowe, a także **otrzymywał imienną legitymację**, co oznacza, że od początku polskich spisów służby spisowe były „urzędnikami państwowymi na służbie”, których chroniło prawo, a dane, które zbierali, były objęte ścisłą tajemnicą statystyczną.

Służby spisu 1931 r. przywiązywały ogromną wagę do popularyzacji spisu. Stąd też pojawiła się w obiegu znakomita ulotka **Co nam da drugi Powszechny Spis Ludności?** Jest to umiejętne połączenie informacji o wynikach spisu 1921 r., objaśnień do spisu 1931 r. oraz promocji samej idei spisu powszechnego.

Fragment tablicy

POLSKA (c. d.) — POLOGNE (suite)

Ludność w wieku 10 lat i więcej (oraz w wieku niewiadomym) według wieku oraz pici i umiejętności czytania i pisania

B. Odsetki — Proportions

Miasta, wieś Wiek	Na 100 osób w danym wieku <i>Pour 100 personnes à l'âge donné</i>									Na 100 osób w danym wieku <i>Pour 100 personnes à l'âge donné</i>			
	mężczyzn i kobiet			mężczyzn			kobiet			umiejących czytać i pisać było		nie umiejących czytać ani pisać było	
	umiało czytać i pisać	umiało tylko czytać	nie umiało czytać ani pisać	umiało czytać i pisać	umiało tylko czytać	nie umiało czytać ani pisać	umiało czytać i pisać	umiało tylko czytać	nie umiało czytać ani pisać	męż- czyzn	kobiet	męż- czyzn	kobiet
Miasta i wieś	72,4	4,2	23,1	79,9	2,1	17,8	65,6	6,1	27,9	52,5	47,5	36,7	63,3
10 — 14 lat	93,0	0,2	6,6	93,8	0,2	5,8	92,2	0,2	7,4	51,0	49,0	44,4	55,6
15 — 19 „	86,4	0,9	12,4	89,2	0,7	9,8	83,7	1,2	14,8	*50,1	49,9	38,6	61,4
20 — 24 „	80,9	1,9	16,9	85,0	1,0	13,7	77,2	2,7	19,8	49,4	50,6	38,1	61,9
25 — 29 „	79,7	3,0	17,1	85,7	1,3	12,8	74,0	4,5	21,2	52,2	47,8	36,2	63,8
30 — 39 „	73,5	4,8	21,5	82,9	1,9	15,0	65,2	7,4	27,1	53,0	47,0	32,9	67,1
40 — 49 „	62,6	6,8	30,3	75,0	2,9	21,9	51,8	10,2	37,6	55,8	44,2	33,6	66,4
50 — 59 „	53,1	7,9	38,6	65,4	4,0	30,3	42,4	11,2	45,9	57,5	42,5	36,6	63,4
60 i więcej „	40,0	9,4	50,0	50,3	5,9	43,4	31,3	12,3	55,6	57,6	42,4	39,7	60,3
Niewiadomy	56,2	4,0	32,8	62,8	1,8	27,5	50,6	5,8	37,3	50,8	49,2	38,0	62,0

VIII. Spis ludności (spis sumaryczny) z 1946 r.

1939 - 1945

Wojna 1939-1945 spowodowała bardzo dramatyczne zmiany ludnościowe. Na zmiany te złożyły się straty wojenne oraz masowe przemieszczenia ludności. W związku z tym odrzucono koncepcję pełnego imiennego (jednostkowego) spisu do czasu stabilizacji warunków życia i zakończenia ruchów wędrownych ludności: repatriacji, ewakuacji mniejszości oraz ruchów wewnętrznych z akcją osadniczo-przesiedleńczą. To zadecydowało o charakterze i zakresie spisu. Dla zaspokojenia najważniejszych bieżących potrzeb postanowiono przeprowadzić powszechny sumaryczny spis.

Spis sumaryczny z 1946 r., wprowadzony został Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 10 stycznia 1946 r. w sprawie przeprowadzenia powszechnego sumarycznego spisu ludności cywilnej.

Założenia do spisu przyjęto w listopadzie 1945 r. (organizacja, metodologia, formularze, zasady realizacji i opracowania wyników).

Decyzję tę podjęto w styczniu, a **spis zrealizowano już 14 lutego 1946 r.**

Był to spis dokonany wysiłkiem społecznym tysięcy rachmistrzów. Zbierano informacje zbiorcze na arkuszu dla miast – wzór nr 1 – arkuszu dla gromad wiejskich (sołectw) oraz wzór nr 2 – dla gmin jednostkowych i wzór nr 3 – zestawienie dla obwodu spisowego.

1939 - 1945

Organizację tego spisu zawierała **instrukcja dla komisarzy spisowych**. Ustalenie składu ludności ograniczono do najniezbędniejszego minimum. **Uwzględniono podział według** płci i podstawowych grup wieku (poniżej 18 lat; 18-59; 60 lat i więcej) oraz podział według narodowości z wyszczególnieniem Polaków, osób, co do których toczy się postępowanie rehabilitacyjne, Niemców i w łącznej sumie pozostałych mniejszości. Ponadto dla miast przewidziano **informacje o liczbie mieszkań i izb**. Osoby, nie posiadające w ogóle określonego miejsca zamieszkania spisywano tam, gdzie znalazły się w momencie spisu. Priorytetowym zadaniem spisu powszechnego było ujęcie w spisie całej ludności. Zbiór dokumentów spisu z 1946 r. uzupełniła **unikalna odezwa „Do wszystkich Obywateli – Obywatelek Obwodu Gryfińskiego”**, jaką wydał Powiatowy Komisarz Spisowy – Bolesław Chmura p.o. zastępcy Pełnomocnika Rządu RP na Obwód Gryfin. Niezwykły to dokument z polskiego miasta na zachodnich rubieżach – ogłoszony niespełna 9 miesięcy po zakończeniu II wojny światowej.

Fragment tablicy

POWSZECHNY SUMARYCZNY SPIS LUDNOŚCI z dn. 14.II 1946

General summarized population census on February the 14-th 1946

Podział na województwa i powiaty według stanu w dn. 28.VI 1946

Division on voivodships and counties according to status as on June 28, 1946

Tabl. 1. Przegląd ogólny według województw - *General review according to voivodships*

Miasta Gminy wiejskie	Liczba <i>Number</i>		Ludność — <i>Population</i>						Towns Rural boroughs
	miast <i>towns</i>	gmin wiejskich <i>rural boroughs</i>	ogółem <i>total</i>	mężczyź- ni <i>men</i>	kobiety <i>women</i>	w wieku lat — <i>in the age of</i>			
						poniżej <i>under</i> 18	18 — 59	60 i więcej <i>and over</i>	
POLSKA — <i>Poland</i>									
Ogółem	732	3 016	23929757 ^a	10 667 152	12 958 283	8 667 547	12 851 750	2 106 138	Total
Miasta	732	—	7 424 589	3 216 535	4 208 054	2 301 369	4 443 658	679 562	Towns
w tym miasta o ludności powyżej 20 000	62	—	4 381 966	1 885 215	2 496 751	1 261 528			
Gminy wiejskie	—	3 016	16 200 846	7 450 617	8 750 229	6 366 178			
Ziemie dawne — <i>Previous lands</i>									
Razem ^b	449	2 045	18 803 360	8 633 459	10 169 901	6 942 069			
Miasta	449	—	5 618 793	2 454 176	3 164 617	1 761 725			
w tym miasta o ludności powyżej 20 000	48	—	3 552 783	1 538 966	2 013 817	1 030 140			
Gminy wiejskie	—	2 045	13 184 567	6 179 283	7 005 284	5 180 344			
Ziemie odzyskane — <i>Recovered lands</i>									
Razem ^b	283	971	4 822 075	2 033 693	2 788 382	1 725 478	2 584 219	512 378	Total ^b

✓ W dniu 31 XII 1938 r. liczba ludności wynosiła 34 849 tys.

✓ W dniu 14 II 1946 r. liczba ludności wynosiła 23 930 tys.

o 31,3% mniej

IX. Spisy powszechne głębokiego socjalizmu

1950

Druga wojna światowa spowodowała zasadnicze zmiany w liczbie ludności Polski i w jej rozmieszczeniu. Wynikały one z dużych strat związanych z wojną i okupacją oraz ze zmianą granic, a także liczych ruchów przesiedleńczych ludności po zakończeniu wojny (repatriacja Polaków z zagranicy, wysiedlanie Niemców, przesiedlanie Ukraińców, Białorusinów i Litwinów, osiedlanie się Polaków na Ziemiach Odzyskanych).

Trzeci z kolei, a pierwszy po II wojnie światowej spis powszechny przeprowadzono w grudniu 1950 r. według stanu o północy z dnia 2 na 3 grudnia.

Ze względu na obszerność i kompleksowość, jak i rangę społeczną, spis ten otrzymał miano Narodowego Spisu Powszechnego.

Przygotowanie Narodowego Spisu Powszechnego 1950, pierwszego pełnego spisu po II wojnie światowej, wprowadziła **uchwała Rady Ministrów z 10 sierpnia 1949 r.** Opis znaczenia NSP 1950 zawiera ulotka Narodowy Spis Powszechny 1950 r.

IX. Spisy powszechne głębokiego socjalizmu (cd.)

1960

Czwarty z kolei spis powszechny przeprowadzono w **grudniu 1960 r. według stanu o północy z dnia 5 na 6 grudnia.**

Przyczyny podjęcia spisu nie należy uzasadniać, gdyż wyniki spisów dezaktualizują się po pewnym czasie, zwłaszcza w takich krajach jak Polska, gdzie tempo przemian społeczno-gospodarczych jest wysokie. Ponadto regularne przeprowadzanie spisów powszechnych ma swoje uzasadnienie z punktu widzenia porównywalności badanych zjawisk oraz wynika z przyjętych ustaleń międzynarodowych.

Uchwała nr 92 Rady Ministrów z dnia 18 marca 1960 r. zainicjowała przygotowania do przeprowadzenia spisu powszechnego w 1960 r., a **Rozporządzenie z 4 października 1960 r.** ustaliło tryb realizacji tego spisu i podobnie jak w poprzednich latach zwracano się z odezwą do ludności, prosząc o masowy udział w spisie.

IX. Spisy powszechne głębokiego socjalizmu (cd.)

1970

Kolejny spis powszechny przeprowadzony został w **grudniu 1970 r. według stanu o północy z dnia 7 na 8 grudnia**. Obejmował on swym zakresem pięć odrębnych członów tematycznych, a mianowicie spis: ludności, mieszkań, budynków zamieszkałych, indywidualnych gospodarstw rolnych oraz spis budynków gospodarczych w indywidualnych gospodarstwach rolnych.

W porównaniu z poprzednimi spisami, **spis w 1970 r.** wyróżniał się znacznie **obszerniejszą tematyką oraz bogatszym zakresem opracowania wyników**. Ze względu na ten fakt został on przeprowadzony w dwóch terminach: spis budynków gospodarczych w indywidualnych gospodarstwach rolnych przeprowadzono łącznie z corocznym spisem rolniczym w czerwcu 1970 r., a spis ludności, mieszkań i budynków mieszkalnych oraz indywidualnych gospodarstw rolnych przeprowadzono w grudniu 1970 r.

Na mocy przepisów ustawy o statystyce z 1962 r. spis ten wprowadzało **Rozporządzenie Rady Ministrów z 10 lipca 1970 r. w sprawie przeprowadzenia NSP 1970**. Był to spis obszerny, przygotowany, zrealizowany i opracowany niezwykle starannie (opublikowano wówczas ok. **10 mln stron publikacji**). Urozmaiceniem i ubarwieniem informacji o spisie były ulotki spisowe.

Unikalna wartość spisu 1970 r. polegała na tym, że równoległe ze spisem ludności i spisem gospodarstw rolnych sporządzono dokumentację zagospodarowania komunalnego, transportowego, itp. wszystkich jednostek z podziału administracyjnego kraju. **Każda miejscowość, każde miasto i każdy powiat** otrzymały **swoje fotografie dot. stanu zagospodarowania** ich obszaru. W efekcie otrzymaliśmy ok. 6 tys. opracowań imiennych dla miejscowości. Tego wyczynu już nigdy potem nie powtórzono.

IX. Spisy powszechne głębokiego socjalizmu (dok.)

1978

Szósty kolejny spis w Polsce niepodległej, a jednocześnie czwarty w Polsce Ludowej, został przeprowadzony w dniach **od 7 do 13 grudnia 1978 r.**

Rozporządzenie Rady Ministrów z 17 kwietnia w sprawie przeprowadzenia NSP 1978 r. odpowiadało standardom ówczesnych aktów prawnych regulujących sprawy statystyki. Nowe elementy można było zauważyć w formularzu mieszkaniowo-ludnościowym – formularz A tego spisu oraz w formularzu B, przeznaczonym do badań reprezentacyjnych ludności w zakresie migracji.

W NSP 1978 zastosowano sprawdzony wcześniej wzór ulotki – listu do mieszkańców. **Po raz pierwszy zamieszczono informacje przeznaczone dla ludności, podające nazwisko rachmistrza i numer jego legitymacji.** Określono także dzień i godzinę, kiedy pojawi się rachmistrz. Podobnie jak w spisach wcześniejszych wyposażono rachmistrza w legitymację. Składali oni także zobowiązanie dotyczące zachowania tajemnicy statystycznej i sumiennej realizacji obowiązków spisowych.

X. Spis powszechny ludności z 1988 r.

Decyzję o przeprowadzeniu spisu powszechnego podjęto **na mocy ustawy z dnia 16 lipca 1987 r. o Narodowym Spisie Powszechnym 1988 r. (Dz. U. Nr 22, poz. 129).**

Ustawa ta określała termin, zakres i organizację spisu powszechnego. Stanowiła również o przeprowadzeniu, w ramach prac przygotowawczych do NSP 1988 r., spisu próbnego, określając termin, zakres i jednostki, w których ma być przeprowadzony oraz spisu kontrolnego, którego zakres i tryb przeprowadzenia ustalił prezes Głównego Urzędu Statystycznego. Określiła też, że spis odbędzie się na terytorium kraju **w dniach od 7 do 12 grudnia 1988 r. według stanu w dniu 6 grudnia 1988 r. o godz. 24.00.**

Szereg dokumentów niższej rangi, w postaci instrukcji, wytycznych, wskazówek i poleceń służbowych, w sposób szczegółowy określało zadania i sposób ich wykonania dla każdej najmniejszej jednostki organizacyjnej, zaangażowanej w prace przy Narodowym Spisie Powszechnym 1988 r., na wszystkich etapach badania.

Był to spis nowoczesny, o dużym zakresie informacji, ale realizowany w bardzo trudnych warunkach i ograniczonych nakładach.

Formularz mieszkaniowo-ludnościowy miał format i kształt dostosowany do ówczesnych możliwości informatycznych.

XI. Rozwiązanie protetyczne czyli mikrospisy

Spis reprezentacyjny (mikrospis) – zwany także mikrospisem jest przeprowadzany między spisami. Ogranicza się do zbadania wybranej (wytypowanej) z góry założonej lub tylko dostępnej części jednostek statystycznych, badanej zbiorowości.

W Polsce przeprowadzono **3 spisy reprezentacyjne (mikrospisy) ludności i mieszkań (1974, 1984 i 1995)**.

W tych spisach była również wyodrębniona ludność związana z **indywidualnymi gospodarstwami rolnymi**.

Spis **ludności wiejskiej** związanej z rolnictwem przeprowadzony został jako jednorazowe **badanie reprezentacyjne w 1982 r.**, natomiast pełne spisy rolnicze odbyły się w latach 1976 i 1986.

Przeprowadzono jeszcze **reprezentacyjny spis rolny** w 1994 r.

XII. Spisy powszechne po transformacji (2002 i 2011)

2002

Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2002 został wprowadzony ustawą o spisie z dnia 2 grudnia 1999r. (Dz. U. z 2000r. Nr 1, poz. 1 i Nr 93, poz. 1026). Spis ludności i mieszkań był przeprowadzany **w dniach od 21 maja do 8 czerwca 2002 roku razem z Powszechnym Spisem Rolnym.**

Spis ludności 2002 **obejmował** osoby stale zamieszkałe na obszarze Polski, bez względu na fakt czy osoby te przebywały w kraju w czasie spisu, czy też były za granicą oraz osoby przebywające czasowo. Spis był przeprowadzony w mieszkaniach oraz w innych zamieszkanym pomieszczeniach prowizorycznych oraz obiektach zbiorowego zamieszkania.

Spis ludności i mieszkań 2002 **był badaniem szczególnym**, ponieważ był **pierwszym pełnym spisem po głębokich przeobrażeniach** społeczno - gospodarczych i ustrojowych, jakie miały miejsce w latach dziewięćdziesiątych. Przeobrażenia te spowodowały zmiany w dotychczasowych procesach demograficznych oraz głębokie przemiany struktury społeczno - zawodowej ludności oraz pojawienie się nowych zjawisk, nieznanym wcześniej na taką skalę, takich jak: bezrobocie, bezdomność, imigracja cudzoziemców do Polski oraz nasilenie się krótkookresowych migracji zagranicznych Polaków, nowe formy własności mieszkań.

W spisie 2002 po raz pierwszy i ostatni przyjęto technikę rejestracji danych w oparciu o OCR (optyczny odczyt danych).

XII. Spisy powszechne po transformacji (cd.)

2011

Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań który został przeprowadzony w dniach **od 1 kwietnia do 30 czerwca 2011 r. (wg stanu w dniu 31 marca 2011 r., o godz. 24⁰⁰)**, był pierwszym spisem ludności przeprowadzonym od czasu przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Niezwykle istotne jest, że był on przeprowadzony w zbliżonym terminie i zakresie tematycznym, jak w innych państwach członkowskich UE.

Spis realizowany był m.in. w oparciu o:

- ✓ **Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 763/2008** z dnia 9 lipca 2008 r. w sprawie spisów powszechnych ludności i mieszkań...(wraz z załącznikami),
- ✓ **Ustawę z dnia 4 marca 2010 r. o narodowym spisie powszechnym ludności i mieszkań w 2011 r.** (wraz z towarzyszącymi aktami prawnymi).

Rekomendacje dotyczące spisów, przygotowane wspólnie przez ONZ oraz Unię Europejską, zostały przyjęte przez Konferencję Statystyków Europejskich w czerwcu 2006 r. Mają one status oficjalnego dokumentu ONZ i UE pt. „Zalecenia międzynarodowe do spisów ludności i mieszkań około 2011 roku”. Dokument m.in. przyjmuje jako priorytet zasilanie statystyki publicznej danymi administracyjnymi.

XII. Spisy powszechne po transformacji (cd.)

2011

NSP 2011 realizowany był w oparciu o nowoczesne techniki informatyczne zarówno w spisie w wersji pełnej, jak i reprezentacyjnej.

Podstawowe metody gromadzenia danych to:

- 1) **samospis internetowy (CAII)** – przeprowadzany za pośrednictwem sieci Internet na formularzu elektronicznym z dostępem on-line lub na tzw. „czystym” formularzu off-line;
- 2) **spis telefoniczny (CATI)** – pozyskanie informacji od respondentów przez ankieterów statystycznych za pośrednictwem łączy telefonicznych i przy pomocy specjalistycznego oprogramowania komputerowego;
- 3) **rozmowa rachmistrza spisowego (CAPI)** – bezpośredni wywiad rachmistrza z osobami objętymi spisem przy wykorzystaniu terminali hand-held.

Wyjściowym źródłem do częściowego wypełnienia formularza spisowego są **dane z systemów informacyjnych administracji publicznej i systemów pozaadministracyjnych**. Zbiór danych sporządzony o te rejestry to tzw. **master rekord** zasilający formularze elektroniczne do samospisu.

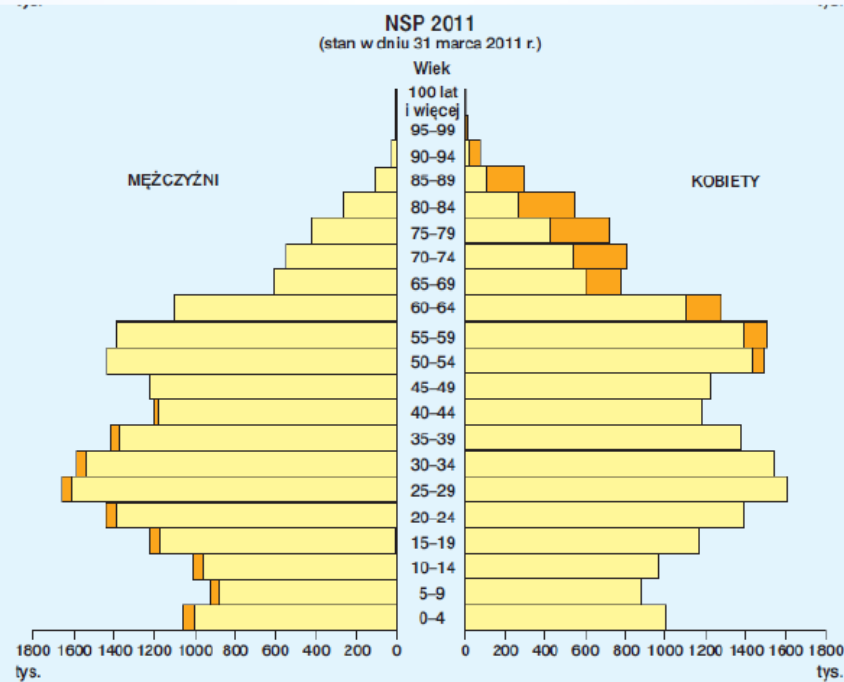
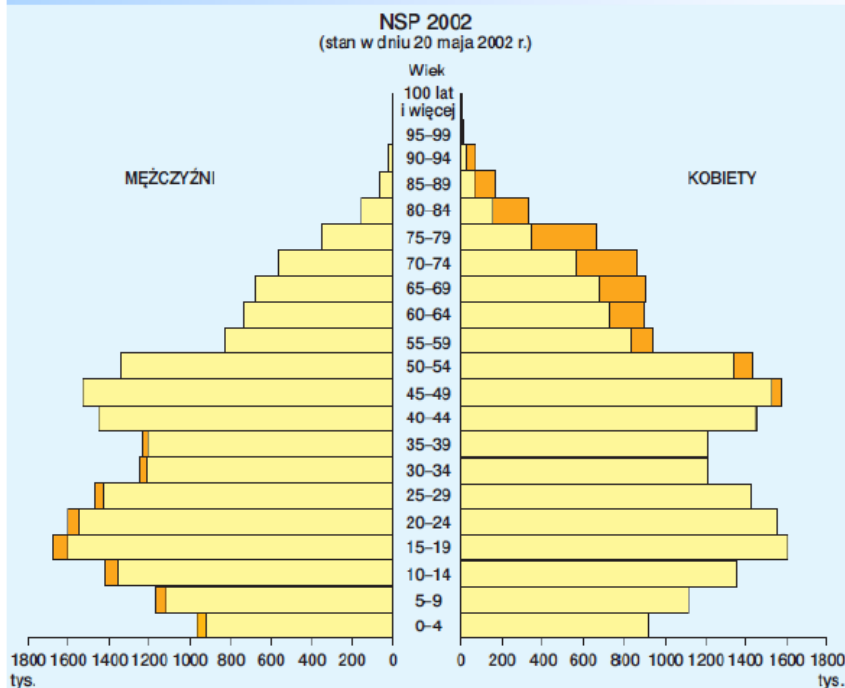
Do dnia dzisiejszego optymistyczna ocena aplikacji informatycznych zdecydowanie przewyższa termin, zakres i jakość wyników spisu.

Samospis to metoda polegająca na pozyskiwaniu informacji od respondentów poprzez Internet (CAII - Computer Assisted Internet Interview).

Ludność według płci i wieku

NSP 2002

NSP 2011

Ź r ó d ł o: Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011. GUS. Warszawa 2012.

XIII. Spis a władza

- ✓ Spis powszechny jest **wyrazem posiadania władzy** politycznej, administracyjnej i społecznej.
- ✓ Władza, która przeprowadza Spis **posiada siły i środki** by Spis zarządzić, przeprowadzić i opracować wyniki.
- ✓ **Sposób** przeprowadzenia Spisu **stanowi kryterium poziomu organizacji Państwa i jego demokratyczności**, a zagospodarowanie wyników i dysponowanie materiałami po spisowymi określa polityczne i społeczne intencje władzy.
- ✓ Spis musi mieć swoją **kontynuację i legitymizację** międzynarodową.

XIV. Jakie będą spisy w przyszłości

- ✓ Spis powszechny w przyszłości będzie **efektem wszechobecnej rejestracji** elektronicznej wszystkich zachowań ludności .
- ✓ Każdy Spis powszechny w przyszłości będzie **musiał być uzupełniany** wyjątkowo głębokimi i wieloaspektowymi badaniami reprezentacyjno-weryfikacyjnymi.
- ✓ Cała **ewolucja Spisów** od arkuszy jednostkowych, arkuszy zbiorczych, OCR, auto spisu internetowego, automatycznego tworzenia baz i banków danych Spisowych zawsze prowadzi do pytania **JAK JEST NAPRAWDĘ I CO Z TEGO WYNIKA DLA WŁADZY, PAŃSTWA I SPOŁECZEŃSTWA.**
- ✓ **Bezpieczeństwo danych** spisowych jest największym problemem i wyzwaniem dla współczesnych państw ze względu na porażającą siłę niepowołanego ujawnienia danych spisowych (anonymous, analityka, WikiLeaks).

XV. Wykaz polskich spisów

Do chwili obecnej w Polsce przeprowadzono następujące spisy ludności i mieszkań:

- ✓ **9 spisów powszechnych** (1921, 1931, 1950, 1960, 1970, 1978, 1988, 2002, 2011),
- ✓ 1 spis sumaryczny w 1946 r.,
- ✓ 3 spisy reprezentacyjne (mikrospisy)(1974, 1984 i 1995).

Przeprowadzono **6 powszechnych spisów rolnych**:

- ✓ 4 z nich przeprowadzone zostały razem ze spisami ludności w latach: 1950, 1960, 1970 i 2002, a 2 oddzielnie w 1996 r. i 2010 r.

Ludność związana z **indywidualnymi gospodarstwami rolnymi** była również wyodrębniona w **reprezentacyjnych spisach ludności** w latach: 1974, 1984, 1995.

Spis **ludności wiejskiej** związanej z rolnictwem przeprowadzony został jako jednorazowe **badanie reprezentacyjne w 1982 r.**, natomiast pełne spisy rolnicze odbyły się w latach 1976 i 1986.

Przeprowadzono jeszcze **reprezentacyjny spis rolny** w 1994 r.

XV. Wykaz polskich spisów (cd.)

SPISY POWSZECHNE LUDNOŚCI

30 IX 1921 r. – Pierwszy Powszechny Spis Ludności Rzeczypospolitej Polskiej,

9 XII 1931 r. – Drugi Powszechny Spis Ludności Rzeczypospolitej Polskiej,

14 II 1946 r. – Powszechny Sumaryczny Spis Ludności,

3 XII 1950 r. – Narodowy Spis Powszechny,

6 XII 1960 r. – Narodowy Spis Powszechny,

8 XII 1970 r. – Narodowy Spis Powszechny,

7-13 XII 1978 r. – Narodowy Spis Powszechny,

7-12 XII 1988 r. – Narodowy Spis Powszechny,

21 V-8 VI 2002 r. – Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań.

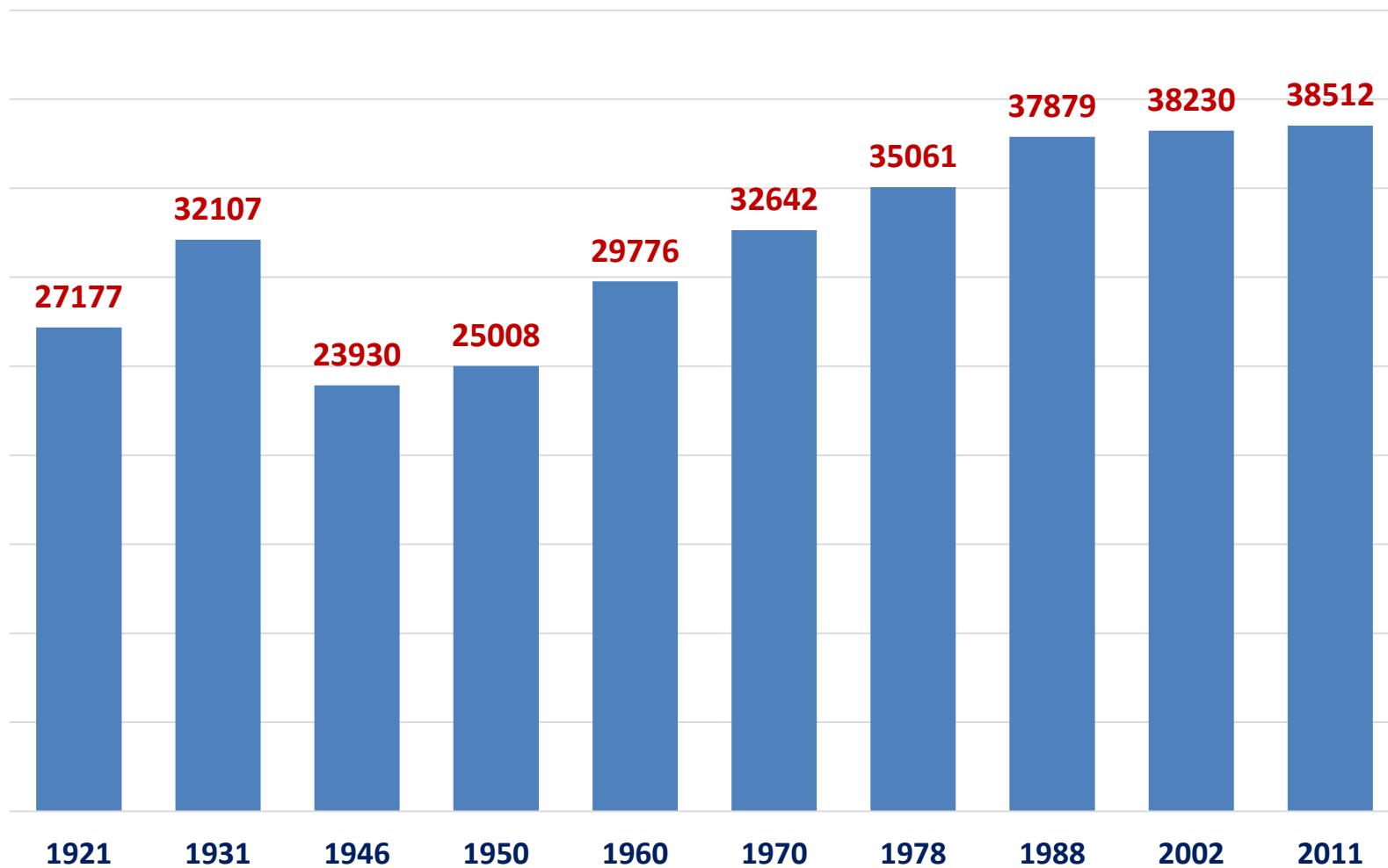
1 IV-30 VI 2011 r. – Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań.

XV. Wykaz polskich spisów (cd.)

Władysław Wiesław Łagodziński w.lagodzinski@stat.gov.pl

LUDNOŚĆ POLSKI NA PODSTAWIE SPISÓW (w tysiącach)

XV. Wykaz polskich spisów (cd.)

Spisy dokumentują kluczowe momenty w dziejach państwa, narodu i społeczeństwa czyli w latach:

1789 – walkę o zachowanie państwa i tworzenie armii dla jego obrony;

1910 – walkę o zachowanie tożsamości narodowej Polaków w monarchii austrowęgierskiej;

1921 – odtworzenie państwa i rekonstrukcja społeczeństwa zamieszkującego kraj;

1946 – rekonstrukcja narodu i państwa po tragedii II wojny światowej;

1960, 1970, 1978 – dokumentacja kolejnych zwrotów i załamania okresu realnego socjalizmu;

1988 – zamknięcie okresu PRL-u i zapowiedź nowej epoki;

2002 – bilans czternastu lat transformacji;

2011 – pierwszy bilans członkostwa w Unii Europejskiej.

XV. Wykaz polskich spisów (cd.)

Cechy badawcze uwzględnione w spisach

Cechy badane w spisach są **wyrazem potrzeb informacyjnych państwa** o swoich obywatelach i społeczeństwa o sytuacji gospodarczej kraju. Państwo za pomocą spisu pyta swoich obywateli o ich dane osobowe i warunki życia. Wyraźnie widać, że na przestrzeni dziesięcioleci potrzeby informacyjne państwa zmieniały się w zależności od występującej sytuacji i charakteru działalności państwa. W przypadkach spisów powszechnych z lat **1921 i 2011** zebrany został wyjątkowo **szeroki zakres danych**.

W spisach wyróżniane są następujące **grupy cech badawczych**:

- ✓ **geograficzne**, np. miejsce zamieszkania;
- ✓ **demograficzne**, np.: płeć, wiek, obywatelstwo;
- ✓ **ekonomiczne**, np.: aktywność ekonomiczna, zawód wykonywany;
- ✓ **edukacyjne** – poziom wykształcenia;
- ✓ **warunków życia ludności** (dotyczące gospodarstwa domowego i rodziny, np. typu i wielkość gospodarstwa domowego);
- ✓ **warunków mieszkaniowych**, np.: powierzchnia użytkowa, wyposażenie w urządzenia techniczno-sanitarne.

Cechy badawcze, które uwzględniono przeprowadzając kolejne spisy.

CECHY	1921	1931	1946	1950	1960	1970	1978	1988	2002	2011
Stosunek do głowy gospodarstwa domowego (pokrewieństwo z głową rodziny)	◆	◆		◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
Podział na rodziny biologiczne								◆	◆	◆
Podstawowe źródło dochodu gospodarstwa domowego							◆	◆	◆	◆
Miejsce zamieszkania, czasowa nieobecność i obecność	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
Płeć	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
Data urodzenia, wiek lub rok urodzenia	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
Stan cywilny	◆	◆			◆	◆	◆	◆	◆	◆
Stan małżeński	◆	◆		◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
Miejsce urodzenia	◆	◆				◆	◆		◆	◆
Poprzednie miejsce zamieszkania				◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
Czas zamieszkania w obecnym miejscu						◆	◆	◆	◆	◆
Obywatelstwo	◆	◆							◆	◆
Narodowość	◆		◆						◆	◆

XV. Wykaz polskich spisów (dok.)

Cechy badawcze, które uwzględniono przeprowadzając kolejne spisy (dok.).

CECHY	1921	1931	1946	1950	1960	1970	1978	1988	2002	2011
Język ^a	◆	◆							◆	◆
Wyznanie	◆	◆								◆
Analfabetyzm	◆	◆		◆	◆	◆	◆			
Wykształcenie: poziom i kierunek	◆	◆			◆	◆	◆	◆	◆	◆
Uczęszczanie do szkoły				◆	◆	◆	◆	◆	◆	◆
Sieroctwo	◆									
Ułomność fizyczna	◆							◆	◆	
Inwalidztwo							◆	◆		
Niepelnosprawność									◆	◆
Dzietność							◆	◆	◆	◆
Przyczyna migracji							◆		◆	◆
Zamierzenia co do przyszłych migracji							◆		◆	◆
Charakterystyka dojazdów do pracy i szkół							◆			◆

^a Używany w różnych sytuacjach życiowych (społecznych) definiowanych w spisach.

Źródło: dane z opracowania Joanny Strzeleckiej pt. *Powszechne spisy ludności. Informacja nr 890*. Kancelaria Sejmu. Biuro Studiów i Ekspertyz. Warszawa, kwiecień 2002 r. oraz z *Instrukcji metodologicznej do badania reprezentacyjnego. NSP 2011*. GUS. Warszawa: Centralne Biuro Spisowe, grudzień 2010 r.;

Bibliografia załącznikowa

- ✓ Z. Rogoziński: Wstęp do statystyki społecznej. Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego 1964, s. 25.
- ✓ W. Skrzywan: Historia statystyki. Materiały do wykładów, Skrypt. Szkoła Główna Planowania i Statystyki. Warszawa 1954, s. 18.
- ✓ Grossman Henryk: Znaczenie i zadanie pierwszego powszechnego spisu ludności w Polsce. „Kwartalnik Statystyczny” 1920, T.1 cz.1, s. 88-106. Syg. 11220
- ✓ Piekalkiewicz Jan: Organizacja pierwszego spisu ludności w Polsce. „Miesięcznik statystyczny” 1922, cz.1, z. 4, s. 109-153. Syg. 2289
- ✓ Landau Ludwik: Metody porównywania spisów ludności r. 1897 i 1921. „Kwartalnik Statystyczny” 1926, s. 107-112. Syg. 11220
- ✓ Buławski Rajmund: Organizacja i technika opracowania pierwszego polskiego spisu powszechnego z 30 września 1921 r. „Kwartalnik statystyczny” 1930, s. 785-865. Syg. 11220
- ✓ Buławski Rajmund: Projekt drugiego spisu powszechnego na tle doświadczeń spisu 1921 r. oraz praktyki zagranicznej. „Kwartalnik Statystyczny” 1930, s.17-151. Syg. 11220
- ✓ Szturm de Sztrem Edward: Uwagi o planie opracowania drugiego powszechnego spisu ludności w Polsce. „Kwartalnik Statystyczny” 1932, s. 23-30. Syg. 11220
- ✓ Fisz Marek: Projekt badania reprezentacyjnego spisu powszechnego. „Studia i Prace Statystyczne” 1950, z.1, s.50-59. Syg. 34897
- ✓ Padowicz Zygmunt: Narodowy Spis Powszechny 1950 r. „Studia i Prace Statystyczne” 1950, z.1, s.22-31. Syg. 34897

Bibliografia załącznikowa (cd.)

- ✓ Szulc Stefan: Jeszcze w sprawie opracowania wyników spisu powszechnego metodą reprezentacyjną. „Studia i Prace Statystyczne” 1950, z.1, s. 60-67. Syg. 34897
- ✓ Dłuska Teresa, Holzer Jerzy: Doświadczenia powszechnych spisów ludności Polski w zakresie cech demograficznych. „Wiadomości Statystyczne” 1958 nr 3, s.1-7. Syg. 4183
- ✓ Padowicz Zygmunt: O przedmiocie i terminie najbliższego spisu powszechnego. „Wiadomości Statystyczne” 1958 nr 1, s. 1-5. Syg. 41833
- ✓ Opracowanie metodą reprezentacyjną materiałów Spisu Powszechnego z dnia 6 grudnia 1960 r. „Wiadomości Statystyczne” 1962 nr 1, s.1-7. Syg. 41833
- ✓ Kowalska Henryka: Metoda reprezentacyjna w spisach powszechnych. „Wiadomości Statystyczne” 1966, z.5/6, s. 31-34. Syg. 41833
- ✓ Dłuska Teresa: Tematyka i niektóre problemy metodologiczne powszechnego spisu ludności 1970 r. „Wiadomości Statystyczne” 1969 nr 1 s. 16-18, nr 3 s. 26- 28. Syg. 41833
- ✓ Gajdemski Tadeusz: Organizacja przetwarzania danych NSP 1970. „Wiadomości Statystyczne” 1970 nr 7, s.19-22. Syg. 41833
- ✓ Kawalec Wincenty: Cel i problematyka spisu powszechnego 1970 r. „Wiadomości Statystyczne” 1968 nr 4, s. 6-8. Syg. 41833

Bibliografia załącznikowa (dok.)

- ✓ Kozłowski Czesław: Organizacja Narodowego Spisu Powszechnego 1970. „Statystyka Terenowy” 1970 nr 1, s. 3-8. Syg. 50119
- ✓ Informacja o przebiegu i wynikach Narodowego Spisu Powszechnego 1970 r., Warszawa 1971, s. 23. Syg. 77831, 77832
- ✓ Romaniuk Kazimierz: Tradycje polskich spisów powszechnych w Polsce. „Wiadomości Statystyczne” 1988 nr 2, s.10-15. Syg. 41833
- ✓ Tematyka i organizacja spisów powszechnych w Polsce. Warszawa 1981. 137 s. Biblioteka Wiadomości Statystycznych T.32. Syg. 107468-107472
- ✓ Główny Urząd Statystyczny 1918-1993. GUS. Warszawa 1993. 240 s. Syg. 116933,116934
- ✓ Metodologia i organizacja mikrospisów. Warszawa: GUS, 1998. „Statystyka w praktyce” T.3. Warszawa: GUS, 1998. Syg. 127569, 127570
- ✓ Zasady projektowania i realizacji badań statystycznych. Warszawa : GUS, 1999. Statystyka w praktyce, T.5. Syg. 129800-129802
- ✓ Narodowy Spis Powszechny : metodologia i organizacja NSP 1988. Warszawa: GUS, 1994. Materiały i Opracowania Statystyczne NSP`88; z.145. Syg. 157792-157794
- ✓ Informator o Narodowym Spisie Powszechnym Ludności i Mieszkań oraz Powszechnym Spisie Rolnym 2002 roku. Warszawa: GUS, 2001. Syg. 135324-35326
- ✓ Organizacja narodowych spisów powszechnych 2002. Halina Zaremba i in., pod kier. Janusza Witkowskiego. Warszawa: GUS, 2004. Syg. 143509, 144009

Opracowanie bibliografii – **dr Bożena Łazowska** Dyrektor Centralnej Biblioteki Statystycznej im. Stefana Szulca

Polskie Towarzystwo Statystyczne

Oddział Warszawski <http://pts.stat.gov.pl/oddzialy/warszawa/>

DZIĘKUJĘ ZA UWAGĘ

mgr Władysław Wiesław Łagodziński

Wiceprezes Rady Głównej

Polskiego Towarzystwa Statystycznego

Przewodniczący Rady Oddziału

Warszawskiego PTS

Tel. 22 449 40 44 lub 22 464 20 03 ;

w.lagodzinski@stat.gov.pl

Seminarium dedykowane 100-leciu GUS

Opracowanie multimedialne

mgr Barbarą Czerwińską-Jędrusiak

Sekretarzem Rady Oddziału

Warszawskiego PTS

Główny specjalista w MOBR US w Warszawie

b.czerwinska@stat.gov.pl

Tel. 22 464 23 10